

Юлія Ігорівна Волкова

Хореографічне виховання дітей молодшого шкільного віку засобами українського фольклору

УДК 37.011.33: 373.3 [7:39]

DOI <https://doi.org/10.24195/artstudies.2023-2.5>

Юлія Ігорівна Волкова
кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри музичного
мистецтва і хореографії
Державний заклад
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
ORCID: 0000-0001-8835-4089

У статті розкрито поняття українського фольклору, українського дитячого фольклору, проаналізовано педагогічне значення хореографічного виховання дітей молодшого шкільного віку засобами українського фольклору, подані рекомендації щодо використання елементів українського дитячого фольклору в процесі хореографічного виховання молодшого шкільного віку.

Схарактеризовано психофізіологічні особливості дітей молодшого шкільного віку, а саме: орієнтація на розвиток духовності, провідне місце навчання в розвитку мислення; розвиток особистісних якостей як в інтелектуальній, так і в емоційній, вольовій сферах; емоційна сфера залишається основою формування пізнавальних інтересів, допитливості учня; молодшим школярам притаманні образність мислення, фантазійність, конкретність, емоційність, імпульсивність й швидка зміна настрою. Обґрунтовано, що використання елементів багатожанрового дитячого фольклору в хореографічному вихованні дітей молодшого шкільного віку не тільки прикрашає танець і зацікавлює дітей, а й вирішує низку педагогічних завдань, а саме: художньо-естетичне виховання (засвоєння загальнолюдських цінностей, прилучення учнів до вивчення жанрів музичного та хореографічного мистецтва); розвиток музичних здібностей; національне виховання (одержання знань про традиції, звичаї, особливості трудової та побутової діяльності свого роду, успадкування духовної культури національної ментальності та світогляду українського народу; формування навичок дбайливого ставлення та використання народного мистецтва); формування в дітей навичок партнерської взаємодії; надання можливості орієнтуватися в навколишньому світі (пізнання світу через казки, легенди, загадки, прислів'я, тощо; самоідентифікація); розвиток дитячої творчості, фантазії через образність дитячих фольклорних творів. Визначено потребу у продовженні досліджень засобів використання та реконструкції дитячого фольклору, який є джерелом виховання й забезпечення гармонійного розвитку дітей.

Ключові слова: український фольклор, хореографічне виховання молодшого шкільного віку, елементи українського дитячого фольклору в хореографічному вихованні.

Постановка проблеми. Нині одним із нагальних завдань у сфері мистецької освіти в Україні є збереження й поширення культурних традицій українського народу. В усі часи знайомство дитини з культурними і духовними надбаннями народу починалося з родинного виховання, де національний світогляд, звичаї, традиції, цінності дбайливо зберігали та передавали з покоління в покоління. Нав'язування українцям європейських цінностей, традицій, свят тощо актуалізувало останнім часом проблему нівелювання ролі української культурної спадщини в суспільстві взагалі та в родині зокрема.

Хореографія, як популярна художня діяльність, що здійснює вагомий внесок у процес естетичного та національного виховання дитини, духовного розвитку, формування гармонійно розвиненої особистості, є дієвим чинником у збереженні та популяризації народних традицій України. У процесі хореографічного виховання на дитину одночасно діють музика, танець, ритмічні рухи, слова, образна інформація, забезпечуючи вплив на загальний розвиток молодшого школяра, збагачення його духовного світу, на виховання світосприйняття. Вплітаючи елементи українського фольклору в програму хореографічного виховання дітей молодшого шкільного віку, педагоги не тільки

знайомлять учнів із традиціями, звичаями, духовними цінностями українського народу, а й вирішують низку педагогічних задач, гармонійно розвиваючи вихованців.

Огляд літератури. Ідею народного, національного виховання несли такі видатні педагоги, як В.Сухомлинський, Я. Коменський, К. Ушинський, І. Огієнко, Г. Ващенко. Питанням розвитку національної культури та традицій через хореографічне мистецтво у дітей приділяли увагу такі науковці, як: Г.Березова, О. Бойко, Л. Бондаренко, В.Верховинець, О. Мартиненко, А.Шевчук, А. Тараканова та інші.

Мета статті – висвітлити особливості хореографічного виховання дітей молодшого шкільного віку засобами українського фольклору.

Методологія дослідження. Для досягнення окресленої мети в дослідженні використано низку теоретичних методів: аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми дослідження; термінологічний аналіз – використовувався з метою визначення сутності ключових понять дослідження; структурно-логічний метод – уможливив висвітлення особливостей хореографічного виховання дітей молодшого шкільного віку засобами українського фольклору.

Результати та їх обговорення. З глибокої давнини український народ складав, зберігав, збагачував та передавав з покоління в покоління найцінніші надбання у вигляді звичаїв, обрядів, усної, пісенної, танцювальної, ігрової творчості, формуючи специфічні національні фольклорні традиції.

Словник-довідник з української фольклористики надає наступну інформацію про поняття «фольклор»: «Фольклор (англ. Folk-Lore – народне знання, народна мудрість) запропонована у 1846 р. англійським археологом У. Томсом назва для давньої народної традиційної культури. Згодом ця назва утвердилася як міжнародний науковий термін, що вживається в широкому і вужчому значенні. Найчастіше ним позначається комплекс художніх словесних, словесно-музичних, музично-хореографічних, ігрових і драматичних видів народної творчості (ред. М. Чернопиского). У своїх дослідженнях С. Мишанич називає фольклор народною творчістю, у якій «художнє відображення дійсності відбувається у словесно-музичних хореографічних формах колективної народної творчості, що виражають світогляд народу і нерозривно пов'язані з його життям і побутом» (С. Мишанич, 1991, с. 166).

Часто українським фольклором називають багатовидову і різножанрову народну словесність – усну художню творчість: думи, пісні, легенди, казки, прислів'я, приказки, перекази, анекдоти, загадки, замовляння. Але і народна музика, танець, ігри, видовишно-театральні форми охоплюються цим поняттям. Етнографічні та локальні групи в різних регіонах України, їх народна творчість, складають цілість української національної фольклорної традиції. Складання національної специфіки українського фольклору пов'язані зі складною багатовіковою історією, характером, психічними прикметами українського народу – менталітетом, особливостями природного середовища, традиційного укладу життя, світогляду, релігійних вірувань, звичаїв і обрядів (Чорнопиский, 2007).

Визначившись із поняттям фольклору, розглянемо танець як одну з форм народної традиційної культури. Нерозривно поєднане з музикою і словом, танцювальне мистецтво пускає свої коріння в давні обряди, звичаї, імітації трудових процесів. О. Бойко у своєму дослідженні зв'язувала давні рухи, як першоджерела танцю, не тільки з трудовими процесами і обрядами, вважаючи їх реакцією на спостереженнями людини за природою, враженнями від навколишнього світу (Бойко, 2016).

Досвідчені педагоги-хореографи зазначають, що завдяки знайомству дітей із хореографічними формами фольклорної творчості пробуджується цікавість до українських народних традицій. А. Шевчук стверджує наступне: «Наслідуючи традиції українського танцювального виконавства від дорослого, залучаючись до художнього мислення

українців, дитина перетворює накопичений національний досвід на власний» (Шевчук, 2016).

Найбільш сприятливим, благодатним віковим періодом для усвідомленого сприйняття народної творчості (українських хореографічних рухів, народної музики, ознайомлення з переказами про виникнення традицій та звичаїв) є молодший шкільний вік. Молодші школярі «з живою цікавістю сприймають навколишнє життя», інтенсивно накопичують життєвий досвід (Підласий, 2010).

Дитина у віці 6-7 років переходить до періоду, названому в психолого-педагогічній літературі молодшим шкільним віком, та перебуває в ньому до 10-11 років. Особливості дітей даного вікового періоду в навчально-виховному процесі були предметом досліджень Б. Ананьєва, І. Бєха, Л. Божовича, О.Матвієнко, М. Славіна, О. Степанова, М. Фіцули, В. Шахненко та ін. Науковці відзначали, що саме в молодшому шкільному віці відбувається орієнтація на розвиток духовності, формується особистість. Провідне місце в розвитку мислення посідає тепер навчання. Розвиток особистісних якостей відбувається як в інтелектуальній, так й в емоційній, вольовій сферах дітей. Навчальна та ігрова діяльність, спілкування з дорослими та однолітками стають основними джерелами емоцій у молодших школярів. Саме емоційна сфера залишається основою формування пізнавальних інтересів, допитливості учня (Степанов, 2003). Молодшим школярам притаманні образність мислення, фантазійність, конкретність, емоційність, імпульсивність й швидка зміна настрою.

Зважаючи на особливості розвитку дітей даного періоду, навчальний процес має бути націлений на задоволення таких вікових потреб, як фізична активність, діяльність із яскраво вираженим образним змістом, зміна видів діяльності. Наші пращури залишили нам величезний скарб мистецько-практичних інструментів, що склалися у вихованні, пестуванні, заохочуванні молодших поколінь та відповідають психофізіологічним потребам дітей, – це дитячий народний фольклор. Дитячий фольклор – це сукупність зразків народної творчості, що призначена для дітей. «Коло творів, охоплюваних цим поняттям, широке і багатоманітне, – за призначенням, тематикою й образною системою, формою, способом і часом виконання. Жанри дитячого фольклору мають різні джерела і виникли в різні історичні періоди розвитку народу» – пише Г. Довженок у збірнику «Дитячий фольклор» (Довженок, 1986). Розмаїття форм дитячого фольклору, як частини загальнонаціональної народної творчості, продовжує існувати і зараз, відбиваючи динаміку життя. Розрізняють три групи творів у дитячому фольклорі: твори, створені дорослими спеціально для дітей; твори, що поступово перейшли до дітей з дорослого фольклору; твори, створені самими дітьми.

Традиційний український дитячий фольклор розвиває, виховує і розважає своїми забавлянками, закличками та примовками, прозивалками, колядками та щедрівками, піснями та віршами, скоромовками, лічилками, іграми.

Завдяки **колисанкам** і коротеньким **забавлянкам** у малечі формувався зв'язок із батьками та рідними людьми, з **казками, легендами, піснями** діти вивчали мову, знайомилися з довколишнім світом. На думку К. Ушинського, віддзеркаленням історичного розвитку народу, «містком, який об'єднує покоління», є саме народні казки, прислів'я та пісні (Ушинський, 1983).

Діти підросали, і у процесі ранньої соціалізації з'являлися дражнилки, мирилки, небилиці, скоромовки, лічилки, заклички, прозивалки.

Використання названих видів дитячого українського фольклору у процесі хореографічного виховання дітей молодшого шкільного віку не тільки робить заняття привабливим та цікавим, урізноманітнює види діяльності, а й поширює знання дітей про свій народ. Танець, як синкретичний вид мистецтва, завжди був поруч із усною, музичною та пісенною фольклорною творчістю. Тому, обираючи певний вид народного фольклорного твору для дітей, супроводжуємо його ритмічними або змістовними танцювальними рухами. Наприклад, забавляночка «От і казці кінець» (Обираємо хлопця та дівчину та рухаємось по хвилястій лінії вперед – дівчина попереду вистукує ритм кроками, а хлопець позаду повзунцем (кроками у присядці та з вихиласом) наздоганяє, якщо встиг за партнеркою – молодець!):

«От і казці кінець,
Пішла баба у танець,
А за нею горобець
Викрутасом, вихиласом.
Молодець, горобець!».

Коротенькі пісеньки-віршики майже завжди поєднані з рухами та вправами, цей зв'язок текстів і рухів інколи впливає із самого змісту забавлянок та потребує ритмічного танцювання:

«Чуки, чуки, чуки, чок,
Пішли дітки в таночок,
Пішли дітки в таночок,
Донька збила каблучок.
– Прибий, татку, каблучок,
Бо я хочу в таночок».

Або закличка «Вийди, вийди, сонечко» може бути супроводом для рухів рук дітей або вправ на дрібну моторику:

«Вийди, вийди, сонечко,
На дідове полечко,
На бабине зіллячко,
На наше подвір'ячко».

Хореографічне виховання дітей молодшого шкільного віку може проходити в межах програми школи мистецтв, самодіяльного колективу, тан-

цювального гуртка, уроку хореографії в загальноосвітній школі тощо. При будь-якій формі хореографічного виховання є можливість організувати підготовку та участь дітей у календарних народних святах, використовуючи елементи обрядів, що збереглися. Такі свята в основі своїй пов'язані з практичною трудовою діяльністю народу та мають велике значення для виховання розуміння значущості землеробської праці, залежності від неї в давнину усього життя людини. А спільна підготовка дітей до свята й досягнення спільних цілей викликають зацікавленість і спонукають до формування партнерських взаємин у дитячому середовищі.

Виконання **колядок та щедрівок** готується на Новий рік («на Маланки» й «на Василя») та Різдво – це вірші, пісні, театральні-танцювальні постановки з вертепом та «посівання» з побажаннями (часто гіперболізованими) здоров'я та гаразду в господарстві. Розучування та виконання **веснянок** (календарно-обрядові пісні) або **гаївок** (різновид веснянок, що виконуються тільки у час Великодніх свят) – присвячені зустрічі Весни та святкуванню Великодня. Гаївок було багато, пише М. Лановик: «для молодших дітей, для старших, для хлопців і дівчат, були й гаївки, у яких парубки та дівчата обирали собі пару. Узявшись за руки, вони водили нескінченний танок і співали. Гаївками супроводжувалися обрядові дійства, весняні ігрища та святкування, що відбувалися в гаях, лісах чи поблизу водоймищ» (Лановик, 2006).

Хороводи, започатковані ще в язичницьку добу, є основним елементом фольклору взагалі, та української народної хореографічної культури зокрема, вони поширені на всієї території України, але кожен регіон вносить щось своє в композицію і манеру виконання. С. Садовенко так описує цей фольклорний танцювальний жанр: «Учасники хороводу не тільки співають, вони рухаються, пританцьовують і розігрують дію. Танець, пританцьовування, гра і пісня в хороводі нерозривно пов'язані між собою. Дуже точно говорять про це в народі: «Пісня, гра і танець у хороводі нерозлучні, як крила у птаха». Основою хороводу є спільне його виконання всіма учасниками». Завжди тримаючись за руки (іноді за один палець – мізинець, за хустку, пояс, вінок), учасники хороводу з'єднані в замкнутому колі, проявляючи почуття співтовариства, співіснування, єднання, дружби (Садовенко, 2020).

З раннього віку в життя дитини входили **ігри**. Важко переоцінити роль гри для дитини. Зміст багатьох народних ігор, їх мотиви, можуть розповісти про давні звичаї, обряди, трудову діяльність, про культуру і пластику рухів народу. Загальнодоступна мова ігор допомагає розуміти один одного. Ігри дуже різноманітні: бувають прості за правилами, рухливі, спортивні, наприклад:

«Хто попереду,
Кожен з дітей, що йдуть гуртом,
намагається стати посередині.

Хто попереду,
Той пасе череду;
Хто позаду,
Той пасе жабу;
Хто всерединці,
Той у золотій скриньці»,

або складніші – з елементами драматизації.

Такі ігри давали поштовх для розвитку фантазії та творчої уяви.

Визначний український етнограф, музичний діяч, композитор, хореограф В. Верховинець на основі фольклорного матеріалу, власних творів та зразків музично-ігрової дитячої літератури свого часу створив неперевершений збірник музичних ігор та танцювальних рухів для дітей – «Весняночка». Зібравши «багатющий ігровий матеріал, створений народом та породжений дитячою фантазією», автор стверджував, що гра, а саме ритмічна гра, є головною рушійною силою у формуванні «фізично здорової, етично стійкої та інтелектуально розвинутої» вольової людини. Гра виховує дружні, товариські взаємини, а необхідність виконання певних правил привчає дітей володіти власними почуттями та шанувати права іншого. Але ж головна і найцінніша властивість гри в тому, що несе вона дітям радість» (Верховинець, 1979). Найвідоміші ігри з піснями – «Ходить гарбуз», «Подоланочка», «Шум», «Кривий танок» та інші. Збірник «Весняночка» – це дорогоцінний скарб для хореографів, педагогів, повноцінний матеріал, що дає змогу, граючись, розвивати в молодшого школяра увагу, спостережливість, кмітливість, спритність, музичні та артистичні здібності, швидку реакцію на події, створювати веселий настрій, привчати до ввічливості, почуття доброзичливості, прищеплювати любов до природи. В. Верховинець ніколи не поділяв музику, пісню і танець: «Пісня й танець – це рідні брат і сестра. Як у пісні виливаються жарти, радощі й страждання народні, так і в танці та іграх народ проявляє свої почуття» (Верховинець, 1968).

Музично-танцювальні народні ігри знайомлять вихованців із українським фольклором, виконанням хороводів, хореографічними малюнками, навчають танцювальних рухів українського танцю, виховують почуття ритму, привчають до ритміки рухів, заохочують дітей до складання танців із відомих уже рухів, розвивають пластику тіла.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Усе сказане дає можливість зробити висновок про те, що використання елементів багатожанрового дитячого фольклору в хореографічному вихованні дітей молодшого шкільного не тільки прикрашає танець і зацікавлює дітей, а й вирішує низку педагогічних завдань, а саме:

- художньо-естетичне виховання (засвоєння загальнолюдських цінностей, прилучення учнів до вивчення жанрів музичного та хореографічного мистецтва);
- розвиток музичних здібностей;
- національне виховання (одержання знань про традиції, звичаї, особливості трудової та побутової діяльності свого роду, успадкування духовної культури національної ментальності та світогляду українського народу; формування навичок дбайливого ставлення та використання народного мистецтва);
- формування в дітей навичок партнерської взаємодії;
- надання можливості орієнтуватися в навколишньому світі (пізнання світу через казки, легенди, загадки, прислів'я, тощо; самоідентифікація);
- розвиток дитячої творчості, фантазії через образність дитячих фольклорних творів.

У подальших розвідках плануємо використовувати біографічний метод, аби вивчати та використовувати в освітній практиці здобутки етнографів та фольклористів, які зібрали та зберегли перлини українського фольклору – неповторні коди нашого народу та міцні опори для наступних поколінь. Існує також потреба у продовженні досліджень стосовно засобів використання та реконструкцій дитячого фольклору, який є джерелом виховання та забезпечення гармонійного розвитку дітей.

ЛІТЕРАТУРА

- Бойко, О. (2016). *Художній образ в українському народно-сценічному танці: монографія*. Київ: Ліра.
- Верховинець, В. (1968). *Теорія українського народного танцю*. Київ: Мистецтво.
- Верховинець, В. (1979). *Весняночка*. Київ: Музична Україна.
- Довженко, Г. (упор.). (1986). *Дитячий фольклор*. Київ: Дніпро.
- Лановик, М., Лановик, З. (2006). *Українська усна народна творчість: навчальний посібник*. Київ: Знання-Прес.
- Мишанич, С. (1991). *Усна народна творчість*. Культура і побут населення України. Київ.
- Підласий, І. (2010). *Педагогіка початкової школи: підручник*. URL: <http://ibib.ltd.ua/neravnomernost-razvitiya-26112.html>.
- Садовенко, С. (2020). *Український народний танець у хронотопі народної художньої культури: культурологічний вимір. Особливості роботи хореографа в сучасному соціокультурному просторі: зб. матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ: НАККіМ.
- Степанов, О. (2003). *Основи психології та педагогіки: посібник*. Київ: Академвидав.
- Ушинський, К. (1983). *Рідне слово*. Вибрані педагогічні твори: в 2 т. Київ: Рад. шк.
- Чорнопиский, М. (уклад., ред.). (2007). *Українська фольклористика. Словник-довідник*. Тернопіль.
- Шевчук, А. (2016). *Дитяча хореографія: навч.-метод. посібник*. Тернопіль: Мандрівець.

Choreographic education of primary school pupils by means of Ukrainian folklore

Yuliia Ihorivna Volkova

Candidate of Pedagogical Sciences,
Teacher of the Department of Musical Art
and Choreography
The State Institution "South Ukrainian
National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky"
ORCID: 0000-0001-8835-4089

The article reveals the concept of Ukrainian folklore, Ukrainian children's folklore, analyzes the pedagogical value of choreographic education of children of primary school age using Ukrainian folklore, provides recommendations on the use of elements of Ukrainian children's folklore in the process of choreographic education of primary school pupils.

The psychophysiological features of children of primary school age are characterized, namely: orientation to the development of spirituality, the leading place of learning in the development of thinking; the development of personal qualities in the intellectual, emotional, and volitional spheres; the emotional sphere remains the basis of the formation of the pupils' cognitive interests and curiosity; junior schoolchildren are characterized by imaginative thinking, fantasy, concreteness, emotionality, impulsiveness and quick mood swings.

It is substantiated that the use of elements of multi-genre children's folklore in the choreographic education of primary school pupils not only decorates the dance and interests children, but also solves a number of pedagogical tasks, namely: artistic-aesthetic education (assimilation of universal human values, involvement of pupils in the study of genres of musical and choreographic art); development of musical abilities; national education (acquiring knowledge about traditions, customs, peculiarities of work and everyday activities of Ukrainian people, inheriting the spiritual culture of the national mentality and worldview of Ukrainian people; formation of skills of caring attitude and use of folk art); formation of partner interaction skills in children; providing an opportunity to navigate in the surrounding world (learning about the world through fairy tales, legends, riddles, proverbs, etc.; self-identification); development of children's creativity, imagination through the imagery of children's folklore works.

The need for continuing research into the means of using and reconstructing children's folklore, which is a source of education and ensuring the harmonious development of children, has been determined.

Key words: *Ukrainian folklore, choreographic education of primary school pupils, elements of Ukrainian children's folklore in choreographic education.*